

تحلیلی بر قابلیت بیمه پذیری خسارت تنبیهی (معایب و مزایای آن)

حبیب اسدی^۱

علیرضا لطفی دودران^۲

مظفر باشکوه^۳

تاریخ دریافت مقاله: ۹۶/۱۰/۱۰ تاریخ پذیرش نهایی: ۹۷/۰۲/۱۲

چکیده

در کشورهایی که خسارت تنبیهی را در حد وسیع مورد قبول قرار داده‌اند بالاخص انگلستان و آمریکا خسارت تنبیهی را به مبلغی مشخص که از طرف دادگاه جدای از هر گونه خسارت جبرانی یا اسمی به دلیل سوء رفتار شدید خوانده مورد حکم قرار می‌گیرد تعریف کرده‌اند بعبارتی خسارت تنبیهی نوعی از خسارت است که خوانده به خاطر رفتار توأم با تجری و سؤنیتی که در ایراد خسارات داشته باید به خواهان بپردازد (خسارت عمدی) موضوعی که قابل بحث است اینکه آیا چنین خسارات عمدی اساساً قابل بیمه هستند؟ رویه کشورهای مختلف در این زمینه متفاوت بوده و برخی از کشورها صرفاً شمول پوشش بیمه ای را به خسارت تنبیهی پذیرفته و برخی دیگر با این موضوع شدیداً به مخالفت برخاسته اند البته کسانی که از قابلیت بیمه نمودن خسارت تنبیهی دفاع می‌کنند معتقدند که مسؤلیت باید بدون تقصیر بوده و خسارات وارد شده کاملاً مالی باشد، در مقابل "دیدگاه مخالفین" این است که خسارت تنبیهی نوعی مجازات است و مجازات قابل بیمه نمی‌باشد، زیرا این امر خلاف نظم عمومی است. که در این مقاله به ارزیابی دیدگاه‌های موجود و معایب و مزایای آن خواهیم پرداخت.

کلید واژه‌ها

خسارت، خسارت تنبیهی، بیمه پذیری، تقصیر

^۱ دانشجوی دوره دکتری تخصصی حقوق خصوصی، گروه حقوق، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران.

^۲ استادیار گروه حقوق، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران. (نویسنده مسئول)

^۳ استادیار گروه حقوق، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران.

مقدمه

خسارت تنبیهی که خاستگاه آن کشورهای تابع سیستم کامن لا بالاخص (انگلستان- آمریکا- استرالیا) بوده، در زبان انگلیسی نیز غالباً با واژه punitive مورد استفاده قرار می‌گیرد. (A. Garner ۲۰۱۱). برخلاف سیستم روم- ژرمن اساساً جایی مورد استفاده قرار می‌گیرد که جبران خسارت صرف ناکافی باشد بعبارت دیگر خسارت تنبیهی نوعی از خسارت است که خواننده بعلت رفتار گستاخانه ای که در بروز خسارت داشته است باید به زبان دیده بپردازد (تقی زاده و دیگران- ۱۳۹۱ص ۴۹) مهمترین توجیهی که برای خسارت تنبیهی ارایه شده است، عبارت است از مجازات و جلوگیری از رفتارهای خاص مخصوصاً در جایی که رفتار عمدی توأم با سؤنیت باشد با این حال خسارت تنبیهی در حقوق داخلی ایران پیش بینی نشده است هرچند که در بعد بین‌المللی و در قانون صلاحیت دادگستری جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۹ و اصلاحیه آن در سال ۱۳۹۰ خسارت تنبیهی وارد حقوق ایران شده است (جهت اطلاع بیشتر ر.ک. داراب پور و دیگران ۱۳۹۴). منتها موضوعی که قابل بحث و بررسی است این است که آیا اساساً چنین خسارتی قابل بیمه هستند؟ زیرا چالش موجود در خصوص بیمه پذیری هر حادثه ای مربوط به ماهیت حقوقی حوادث و آثار بیمه پذیری آنهاست چنانچه قابلیت بیمه کردن خسارت تنبیهی هدف از مجازات نمودن و بازدارندگی را خنثی نماید در واقع نمی‌توان بیمه پذیری را برای تمامی موضوعات، تعمیم داد زیرا عده ای معتقدند مجازات و جرایم قابل بیمه نیستند هرچند که عده ای معتقدند که اصل حاکمیت اراده و آزادی اراده طرفین مانعی را در قابلیت بیمه نمودن چنین خسارتی نمی‌تواند ایجاد نماید. در همین راستا در بسیاری از کشورها ۲ دیدگاه متفاوت در این زمینه بروز نموده است که عده ای با احصاء مزایای آن طرفدار بیمه نمودن خسارت تنبیهی و عده ای نیز با بر شمردن معایب آن مخالف چنین اقدامی هستند که در ذیل به بررسی این موضوع خواهیم پرداخت.

بیمه پذیری خسارت تنبیهی

دعاوی بیمه‌ای، از حیث ادله اثباتی عمدتاً از اصول و مقررات ناظر بر سایر دعاوی تبعیت می‌کند. در این دعاوی نیز خواهان باید در مقام اثبات دعوا بر آید و جز در مواردی که دلایل او بر دفاعیات خواننده غلبه کند، برنده‌ی دعوا نخواهد بود. در عین حال، قراردادهای بیمه‌ای تابع اصولی است که در فرض اختلاف طرفین دادگاه مکلف به اجرای این اصول است و از این جهت دعاوی بیمه‌ای از سایر دعاوی متمایز می‌گردند. اصل جبران خسارت از جمله اصولی

است كه در بيمه‌هاى خسارت حائز اهميت فوق العاده‌اى است. (اقبالى و ديگران ۱۳۹۵) در واقع، محاكم دادگستري مكلفاند در دعاوى بيمه‌اى به اصل جبران خسارت كاملاً توجه کرده و اختلافات حاصله را در پرتو اين اصل حل و فصل نمايند.

اصل ياد شده داراى دو اثر مهم است: نخست اين كه، همانند مسؤليت مدنى، در اينجا نيز «اصل لزوم جبران كامل خسارت» حاكم است. اين اصل اقتضاء مى‌كند كه بيمه‌گر به طور كامل خسارت زيانديده را جبران كند و او را تا حد امكان در موقعيت قبل از روى دادن حادثه زيانبار قرار دهد. اما، از طرف ديگر، پوشش چنين بيمه‌اى نبايد منجر به افزايش دارايى زيانديده شود و نسبت به قبل از روى دادن حادثه او را در موقعيتى بهتر قرار دهد. (كريمى، ۱۳۸۸، ص ۶۰). با اينحال، بيمه‌هاى اشخاص، برخلاف بيمه‌هاى خسارت، مبتنى بر «اصل جبران خسارت» نيستند و بيمه‌گر تعهد مى‌كند، در صورت تحقق خطرات موضوع بيمه‌نامه مبلغ مقطوع مندرج در قرارداد بيمه را به ذينفع پرداخت نمايد، صرف‌نظر از اين كه ميزان خسارت چه ميزان باشد. در واقع اين نوع بيمه نوعى سرمايه‌گذارى است و به همين دليل شخص مى‌تواند براى خطرى واحد بيمه‌نامه‌هاى متعدد داشته باشد و براى مثال، نزد چند شركت بيمه خود را بيمه عمر نمايد و در صورت مرگ وى افراد ذينفع تعيين شده در بيمه‌نامه از چند جا مبالغى دريافت كنند. (افشار، ۱۳۸۷، صص ۱۷-۱۸)

در خصوص قابليت بيمه كردن خسارت تنبیهى در حقوق كشورهاي مختلف رويكرد متفاوتى اتخاذ شده است. برخى از كشورها صراحتاً شمول پوشش بيمه‌اى را به خسارت تنبیهى پذيرفته‌اند و برخى ديگر با اين موضوع شديداً به مخالفت برخاسته‌اند. البته براساس ديده‌گاه كسانى كه از قابليت بيمه نمودن خسارت تنبیهى دفاع مى‌كنند، اين موضوع صرفاً در مواردى صادق است كه مسؤليت بدون تقصير بوده و خسارت وارد شده كاملاً مالى باشد. دليلى كه در اين خصوص ابراز شده است اين است كه اگرچه پذيرش بيمه مسؤليت در اين خصوص باعث بى‌احتياطى خوانده بالقوه مى‌شود و در نتيجه اين امر منجر به افزايش حوادث مى‌شود، با اينحال اين موضوع در وضعيت قربانى تاثيرى ندارد زيرا به احتمال زياد خسارتى كه به وى وارد شده است كاملاً جبران خواهد شد. (SIRIVIRIYAKUL, op.cit, p. ۱۰). بخش بيمه بطور دائم مجبور به بازنگرى روش عمل و عكس‌العمل سازوكارهاي خود مى‌باشد كه پس از هرگونه خسارت بزرگ فاجعه‌آمیز، اين امر ضرورت بيشتري مى‌يابد. وقتى بر اثر موضوعات حقوقى جديد و اتفاقات غير قابل پيش بينى، خسارات مالى مهمى بازار بيمه را تحت تاثير قرار مى‌دهد، در واقع حدود توانايى شركت‌هاي بيمه براى جذب خطرات بزرگ مورد آزمون قرار مى‌گيرد. به

دلیل کمبود منابع مالی (شرایط مالی) ممکن است بسیاری از شرکت‌ها در هر زمان بیمه نامه‌های تحت شرایط خاص را فسخ نمایند. این اساسی‌ترین مسأله می‌باشد زیرا وقوع زیان‌های بزرگ مالی می‌تواند چشم‌انداز ریسک را بطور سریع و اساسی تغییر دهد تا جایی که ارزیابی ریسک بسیار دشوار گردد. پی‌بردن به تکرار و شدت بالقوه یک خسارت و اینکه خسارات ایجاد شده از یک حادثه بیمه شده چه وقت و چگونه قابل جبران می‌باشد، یک ضرورت و پیش شرط برای تجارت بیمه محسوب می‌شود. بیمه‌گر فقط می‌تواند در محدوده بیمه‌پذیری عمل نماید. این محدودیت‌ها نه تنها به واسطه یک ظرفیت بیمه‌ای محدود بلکه بواسطه دیگر پارامترها نیز تعریف می‌شود. بعضی از این پارامترها در خصوص محدودیت‌های عرضه می‌باشند خواه به صورت اجباری و یا به صورت محدودیت‌های قانونی، عدم توانایی در قیمت‌گذاری بیمه‌ای به روش اقتصادی ثابت و همچنین ناتوانی در ایجاد راه حل‌های مناسب انتقال ریسک. محدودیت‌های بیمه‌پذیری به واسطه نیاز به کنترل مشکلات و مسائل مرتبط می‌شوند. موضوع دیگر این است که سطح عدم اطمینان ممکن است آنچنان زیاد شود که بطور مستقل قابل کنترل نباشد. (هارونی ۱۳۸۶، ص ۵۳).

با اینحال، در مواردی که خسارت وارد شده به شخص مالی نباشد، خسارت وارد شده قابلیت جبران کامل را نخواهد داشت زیرا مواردی مانند مرگ یا از دست دادن اعضا، جبران کامل خسارت غیرممکن است و از شخص قربانی نیز نمی‌توان با استفاده از قواعد مبتنی بر تقصیر حمایت کرد چرا که ممکن است خواننده به هیچ عنوان مرتکب تقصیر نشده باشد. از طرفی دیگر بیمه نمودن خسارت تنبیهی باعث افزایش رفتار مخاطره‌آمیز می‌شود زیرا اشخاص با بیمه نمودن خسارت تنبیهی از انجام رفتار مخاطره‌آمیز در خود ترسی راه نمی‌دهند، زیرا می‌دانند که شرکت‌های بیمه تمام و یا قسمت زیادی از خسارت وارد شده را جبران خواهند کرد.

بدواً لازم به توضیح است که چون در حقوق خصوصی و حقوق داخلی ایران نهاد خسارت تنبیهی پیش‌بینی نشده است و اساساً ایران نیز به مثابه کشورهای عضو سیستم رومی- ژرمنی اعتقادی به پذیرش چنین نهادی نداشته و از سیستم‌های جایگزین مانند دیه- جریمه اجبار- خسارت تأخیر... استفاده می‌کند. بنابراین موضوع بحث نمی‌تواند در حقوق ایران مصداق داشته باشد، اما در اکثر کشورهای تابع سیستم کامن لا بالاخص آمریکا و انگلستان چنین مباحثی دارای ارزش و جایگاه والایی است.

مثلاً در آمریکا قوانین ایالتی ناظر بر احکام خسارات تنبیهی در خصوص شرایطی که در آنها خسارات تنبیهی در پرونده‌های متضمن مسؤولیت ناشی از فعل غیر قابل اعمال بر خوانده می‌شود متفاوت و مختلف می‌باشد. با وجود این در اکثر ایالت‌هایی که مسؤولیت اصیل را در قبال خسارات تنبیهی ناشی از فعل نماینده پذیرفته‌اند، بیشتر از آنچه که نماینده در حیطة استخدامی‌اش مسؤولیت دارد به اصیل یا کارفرما مسؤولیت تحمیل می‌نمایند. گروه بزرگی از این ایالات، مقررات ذیل را در دومین شرح جدید حقوق مسؤولیت مدنی، در خصوص مسؤولیت ناشی از فعل غیر در قبال خسارات تنبیهی را پذیرفته‌اند. مواضع در این خصوص از ایالتی به ایالتی دیگر فرق می‌کند بعضی ایالات بیمه‌کردن خسارات تنبیهی را مجاز می‌دانند، درحالی‌که ایالت‌های دیگر بر این اساس که بیمه کردن خسارت تنبیهی برخلاف نظم عمومی است؛ بدین دلیل که مجازات قابلیت انتقال ندارد، لذا آن را قابل بیمه نمی‌دانند. تعدادی ایالت‌های دیگر در این خصوص سکوت اختیار کرده‌اند. ایالت‌های آلاباما، آلاسکا، آریزونا، آرکانزاس، کانکتیکوت، دلاوار، جرجیا، هاوایی، ایداهو، لووآ، کنتاکی، مرلند، میشیگان، می‌سی‌سی‌پی، مونتانا، نوادا، نیومکزیکو، کالیفرنیا شمالی، اورگان، کالیفرنیا جنوبی، تنسی، تگزاس، ویرمونت، ویرجینیای غربی، ویسکانسین، وایومینگ خسارات تنبیهی را قابل بیمه می‌دانند اما ایالت‌های کالیفرنیا، کلرادو، فلوریدا، ایلینووا، ایندیانا، کانزاس، مینه‌سوتا، میسوری، نیوجرسی، نیویورک، اوهایو، اوکلاهاما، پنسیلوانیا و یوتا خسارات تنبیهی را غیرقابل بیمه می‌دانند. ایالات مینه‌داکوتای شمالی، رودایسلند، داکوتای جنوبی و واشنگتن دی‌سی در این خصوص ساکت هستند. ایالت‌های لوئیزیانا، ماساچوست، نبراسکا، نیوهمپشایر و واشنگتن اصلاً خسارات تنبیهی کامن لایی را نپذیرفته‌اند. (ندرتی کلوانق، صص ۳۸-۴۰).

در حقوق انگلستان قضیه شورای شهر لنکشایر به طرفیت بیمه متقابل شهری در خصوص یک بیمه‌گری بود که باز پرداخت به یک مقام محلی که برای دو رای به خسارت تنبیهی مسئول شناخته شده بود امتناع می‌کرد درهر دو رای، مسئولیت مقام محلی به طور نیابتی به وجود آمده بود این مقام خواستار اعلام این بود که بیمه است و بیمه خسارت تنبیهی را پوشش میدهد، یک نتیجه منطقی از تحمیل مسئولیت نیابتی بر کارفرمایان این است که باید پوشش هر گونه مسئولیت ناشی از سوء رفتار کارمندان شان را نیز اجازه داد سیمون بروان بیان داشت که این تئوری کلی که یک فرد نتواند دربرابر نتیجه مسئولیت گرفتن ارتکاب یک جرم بیمه شود پسندیده است با این حال او هیچ دلیلی برای گسترش این اصل در انکار بیمه برای کسانی

که مسئولیت آن را به وجود آورده‌اند تنها به خاطر اینکه مسئولیت نیابتی است، ندید. (L. Loucas, 1996, p.p 131-132)

سیمون بروان بیان نمود که حتی اگر مسئولیت خوانده قابل بیمه شدن باشد صدور یک خسارت تنبیهی هنوز هم به احتمال زیاد یک اثر تنبیهی دارند زیرا ممکن است محدودیت مسئولیت و مبلغ قابل کسر به خوبی طبقه بیمه نامه وجود داشته باشد که بیمه شده مجبور به پرداخت حق بیمه بالاتری در آینده می شود و امکان دارد بدین ترتیب مشکلی در تمدید کردن بیمه داشته باشد به علاوه او اشاره کرد که یک منفعت عمومی جداگانه‌ای در صحیح نگه داشتن قراردادهایی از اشخاص وجود دارد اگر بیمه گران حق بیمه می‌گیرند آنها باید با خطر مواجه شوند قراردادهای باید در زمینه‌ی مصلحت عمومی فقط در موارد بسیار روشن غیر قابل اجرا شناخته شوند. بیشتر استدلال‌ات در قضیه شورای شهر لَنکَشایِر پذیرفته نشد لیکن از بیمه شدن خسارت تنبیهی حمایت شد چرا که:

(۱) مدعیان بعید است برای خسارت تنبیهی در جایی که خواندگان توانایی مالی برای پرداخت هیچگونه غرامت قابل توجهی ندارند شکایت نمایند با این حال چنین توانایی ممکن است از طریق بیمه مسئولیت حاصل شود؛ (Law commission for England and Wales, 1997, part V par. 1. p 237)

(۲) رد امکان بیمه در قبال خسارت تنبیهی یک ناسازگاری و بی عدالتی در جایی که دیگر خواندگان قادر به پذیرش هدیه برای مواجهه با مسئولیت شان برای خسارت تنبیهی هستند ایجاد می‌نماید. (Helmue Koziol, 2009, p 51)

پرونده شورای شهر رهنمود روشنی ارائه می‌دهد و بیمه خسارات تنبیهی را در جایی که مسئولیت نیابتی است تنفیذ می‌کند با این حال هنوز هم مقداری بحث وجود دارد، موردی که در آن فردی در قبال خسارت تنبیهی صادر شده شخصا به دنبال جبران زیان تحت بیمه نامه اش می باشد در چنین مواردی ملاحظات مربوط به مصلحت عمومی قدرت بیشتری دارد و ممکن است که دادگاه ها را متقاعد به رد پوشش بیمه نماید. علیرغم این مباحث از دیدگاه حقوقدانان بیمه نمودن خسارت تنبیهی دارای محاسن و معایبی است که در این قسمت به این معایب و محاسن می پردازیم.

الف) معایب بیمه پذیری خسارت تنبیهی

۱- بیمه خسارات عمدی به علت مغایرت با نظم عمومی باطل است و هیچ کس نمی‌تواند خساراتی را که به طور عمدی وارد می‌سازد بیمه کند زیرا چنین بیمه‌ای بیمه‌گر را با وضعیت

پیش بینی نشده و خطرناکی روبه‌رو می‌سازد از این نظر که بیمه‌گذار را در اضرار به دیگران آزاد می‌گذارد بر خلاف نظم عمومی است. (کاتوزیان، ۱۳۸۹، صص ۷۱-۷۲) خسارت تنبیهی نیز که اغلب در مورد افعال عمدی و قابل سرزنش صادر می‌شود نباید بیمه شود.

به طور کلی بیمه در وضعیتی کاربرد دارد که ضررها تا اندازه‌ای دارای ویژگی اتفاقی یا احتمالی باشد حوادثی که حتمی الوقوع است را نمی‌توان بیمه نمود بلکه تنها می‌توان قبل از تحقق ضرر برای آن پس انداز نمود یا پس از تحقق ضرر برای ترمیم واقعیت اقتصادی قبلی تلاش کرد.

در خصوص تقصیرهای عمدی، مصلحت اجتماعی ایجاب می‌کند کسی نتواند با پرداخت مبلغی تقصیرهای عمدی خود را بیمه کند قانونگذار نیز چنین قراردادهایی را معتبر نشناخته و به شرکت بیمه اجازه داده است که پس از پرداخت خسارت زیان‌دیده برای استرداد وجوه پرداخت شده به شخصی که موجب خسارت شده مراجعه نمایند. (قاسم زاده، ۱۳۸۷، صص ۱۱۹-۱۲۰)

به طور معمول بیمه گر مدعی است که عمل بیمه‌گذار که مسئولیت تنبیه را تولید نموده، باید از برخی جهات عمدی در نظر گرفته شود، به این ترتیب که از پوشش بیمه محروم شود چرا که واژه «واقعه» و یا «حادثه» تعریف شده در بیمه نامه، به عنوان یک عمل غیر عمدی توسط بیمه شده مدنظر قرار گرفته است. سردرگمی موجود در زمینه ی بیمه پذیری خسارت تنبیهی به خاطر این است که یک شباهت نزدیکی میان تعریف ضررهای استثنا شده از پوشش بیمه‌ای و تعریف اقدامات موضوع مسئولیت تنبیهی وجود دارد، دادگاه‌ها و جوامع اعمال موضوع خسارت تنبیهی را به طور متفاوتی مشخص نموده‌اند: مانند جایی که در آن عمل زیان آور «خودسرانه و افراطی»، «همراه با بی‌اعتنایی»، «بی احتیاطی فاحش [تقصیر سنگین]»، «ظالمانه» و «تکان دهنده وجدان» باشد. (علی اکبری ۱۳۹۴) با این حال هر یک از این اصطلاحات نشان می‌دهند که این اعمال موضوع مسئولیت تنبیهی با یک فاصله ی قابل توجهی از طیف فعالیت‌های عادی شهروندان جدا شده اند. مسئله حقوقی در این موارد این است که آیا اعمال تعریف شده مطابق با این اصطلاحات، از پوشش شروط بیمه نامه خارج هستند یا نه.

اولین دلیلی که نویسندگان برای عدم اعتبار بیمه در فرض حادثه عمدی ارائه کرده‌اند آن است که بیمه از حالت اعتمادی خارج می‌شود، و به عبارت بهتر احتمال ایجاد حادثه بالاتر می‌رود. به همین خاطر به نظر می‌رسد، که ایجاد عمدی حادثه را به دو جهت نمی‌توان موضوع بیمه مسئولیت قرارداد: ۱- اراده طرفین، ۲- نظم عمومی: بدین تفصیل که در هر قرارداد و از

جمله بیمه مسئولیت، چنین فرض می‌شود که مفاد تراضی، ایجاد حادثه‌ی عمدی توسط بیمه گذار را استثنا کرده است، گذشته از این فرض، اعتبار بیمه مسئولیت در فرض تقصیر عمدی، مخالف نظم عمومی است؛ زیرا بیمه‌گذار که می‌بیند بار نهایی مسئولیت را بیمه‌گر تحمل می‌کند خود را در زیان رساندن به جان و مال دیگران آزاد می‌داند و بدین امور تشویق می‌شود. (کاتوزیان و ایزانلو، ۱۳۸۹، صص ۳۱-۴۶)

به نظر می‌رسد که یک توافق بسیار گسترده وجود دارد که مسئولیت کیفری در معنای دقیق خود قابل بیمه نیستند. هم بر اساس سیاست بازدارندگی و هم به خاطر اینکه جرمه‌های کیفری معمولاً مستلزم اثبات قصد عمدی و مجرمانه هستند. به همین خاطر بسیاری از دادگاه‌ها، در جایی که مسئولیت مدنی ناشی از عمل مجرمانه است؛ پوشش بیمه را انکار نموده‌اند. با این حال، این رویکرد جدیداً تضعیف شده است.

۲- تا حدی که مسئولیت در قبال خسارت تنبیهی بیمه می‌شود، فرض می‌شود که از فشار تنبیهی یک چنین رای‌ی بر خطاکار که از مجازات مناسب خود فرار می‌کند، احتراز می‌شود، و در نتیجه اثر تنبیهی و بازدارندگی مفروض چنین آرای‌ی را تضعیف می‌کند. در صورتی که بیمه مسئولیت توسط حقوق اجازه داده و توسعه بیمه کنندگان پوشش خسارت تنبیهی عرضه شده باشد، تاثیر تنبیهی آرای خسارت تنبیهی قطعاً کاهش می‌یابد، یا حداقل منحرف می‌شود. حداقل برخی از بیمه گرانی که قبلاً چنین ضررهایی را طبق مقررات مسئولیت عمومی تحت فشار تحت پوشش قرار داده بودند، تلاش نموده اند که از طریق استثناء قراردادی از مسئولیت در قبال چنین ضررهایی اجتناب کنند. بنا بر این، بازار بیمه خودش، به خصوص در پاسخگویی به صدها میلیون دلار خسارت تنبیهی در موارد آزیست، با این مسئله تا حدودی برخورد کرده است. با این حال، حقوق می‌تواند موضوع را از طریق منع بیمه برای چنین خساراتی به خاطر مصلحت عمومی ساده کند. اما به نظر می‌رسد که بهترین استدلالات در حمایت از غیرقانونی اعلام کردن قراردادهای بیمه برای مسئولیت تنبیهی، حداقل در مورد خواندگان شخص حقوقی و سوء رفتار همراه با سوء نیت توسط اشخاص حقیقی باشد. با توجه به عدم وجود تقصیر عمده در بسیاری از موارد مسئولیت نیابتی، برخی از ایالت‌های آمریکا که خسارت تنبیهی را به طور کلی منع کرده اند، آن را در موارد مسئولیت نیابتی اجازه داده‌اند.

۳- بیمه مسئولیت، مسئولیت نیابتی و مسئولیت دولت - بیمه خسارت تنبیهی و مسئولیت نیابتی دارای یک وجه تشابه خاص هستند؛ و آن این است که در هر دو مورد شخص دیگری بار مسئولیت فرد خطاکار را بدوا به دوش می‌کشد، در نتیجه فرد خاطی احتیاط‌های لازم را در

انجام رفتارهای خود لحاظ نمی کند با این دیدگاه که دیگری پاسخگوی مسئولیت او خواهد بود. این موضوع در تحلیل های اقتصادی مخاطره اخلاقی نامیده می شود که چنین بیمه ای سبب می شوند که اثر تنبیهی آرا خسارات تنبیهی به اشخاص ثالث بی گناه منتقل شود- دیگر بیمه گذاران، سهامداران و مالیات دهندگان - که در سوء رفتار شرکت نداشته اند و بنابراین از سرزنش مبرا هستند، لیکن در نهایت بار مسئولیت چنین آرای را به طور غیرمنطقی و ناعادلانه متحمل خواهند شد.

۴- موضوع بیمه مشکل مهم دیگری را مطرح می کند: قربانی مشتاق. قربانی مشتاق کسی است که تمایل دارد که آسیبی را متحمل شود به منظور اینکه خسارت دریافت نماید. در صورتی خسارت تنبیهی بیش از اندازه جبران خسارت نماید، آنها می توانند بازدارنده هایی برای اتخاذ اقدام احتیاطی توسط قربانی ایجاد نمایند. به طور کلی، اتخاذ یک دفاع مانند تقصیر مشترک، مانع اتخاذ اقدام احتیاطی ناکافی توسط قربانیان می شود. (Cooter, 1982, p. 96)

این مشکل در جایی است که قربانیان از حادثه صرفاً ضرر و زیان مالی دیده اند و خسارت تنبیهی علاوه بر خسارت جبران کامل را دریافت کنند، لیکن قبل از وقوع حادثه پیش بینی این امور برای قربانی دشوار است، از سوی دیگر تا حدی که ضرر و زیان ها شامل مرگ، قطع عضو، از شکل افتادن اندام های بدن، یا آسیب دائمی می شود، صرف نظر از اینکه میزان جبران خسارت چقدر است تعداد کمی یا هیچ قربانی مشتاقی وجود نخواهد داشت. در این شرایط، آسیب زندگان بالقوه باید اقدام احتیاطی را تا میزانی که ارتباط میان آسیب ها و هزینه اجتناب از آسیب ها در آن زمینه کاری به طور کلی معقول در نظر گرفته می شود، اتخاذ کند. ایراد وارد به بیمه ی خسارت تنبیهی در چنین مواردی این است که ظاهراً انگیزه اقدام مراقبت برای دارندگان بیمه در اتخاذ اقدام احتیاطی را کاهش می دهد، و در نتیجه رفتار غیرمنطقی و حوادث بیش از حد را به وجود می آورد.

(ب) مزایای بیمه پذیری خسارت تنبیهی

۱- نخست اینکه، از بیمه نامه ها انتظار پوشش کلیه خسارات، از جمله خسارت تنبیهی می رود و بیمه نامه باید ضرورتاً به این انتظار پاسخ مثبت دهد. بیمه گذار، کسی که اطمینان دارد خطرات مسئولیت اش تحت پوشش بیمه هستند، حتی اگر محکوم به بی احتیاطی فاحش شود و برای خسارات تنبیهی مسئولیت یابد، باید همچنان

توسط بیمه حمایت شود. این استدلال مخصوصاً در زمینه مسئولیت ناشی از محصولات معیوب که در آن خط میان بی احتیاطی و بی احتیاطی فاحش می‌تواند کاملاً مبهم باشد و خسارت تنبیهی صادر شود، مورد استفاده قرار گیرد. (Koziol, *op.cit.* P 214) به علاوه، در اغلب کشورها بیمه مسئولیت در فرض تقصیر سنگین معتبر است و در حقوق ایران نیز، صرفاً طبق ماده ۱۴ قانون بیمه تقصیر عمدی استثناء شده است. (کاتوزیان، ایزنلو، منبع پیشین، ص ۴۹-۵۱)

۲- استدلال دوم این است آزادی قراردادی نباید محدود شود و اینکه اگر یک تقاضایی برای پوشش بیمه‌ی خسارت تنبیهی وجود دارد، این تقاضا باید با ارائه چنین پوششی امکان پذیر شود. و اگر شرکت‌های بیمه اینگونه قراردادها را برای خود مضر می‌دانند می‌توانند راهکارهای لازم خود را تدارک ببینند.

۳- سومین استدلال در حمایت از بیمه‌پذیری خسارت تنبیهی این است که این پوشش از ورشکستگی خواندگان جلوگیری می‌نماید، در ضمن این موضوع به احتمال بیشتر خسارات تنبیهی را به طور واقعی پرداختنی می‌سازد.

یک پیچیدگی عمده در تحلیل‌های اقتصادی در مورد مطلوبیت وجود بیمه مسئولیت از مشکل اعسار از محکوم به ناشی می‌شود. در صورتی که آسیب‌زندگان بتوانند از الزام به پرداخت مقداری از آسیبی که باعث شده‌اند،

به خاطر محدود بودن اموالشان بگریزند و شانه خالی کنند؛ دارای انگیزه کاهش یافته‌ای هم در اتخاذ اقدامات احتیاطی به هم در محدود کردن مشارکتشان در فعالیت‌های ریسک دار هستند. به عبارت دیگر، تمایل آنها برای احتیاط کردن و دوری از خطر کم می‌شود. در حالت حادثه، این آسیب‌زنده‌ی بدون هیچ دارایی، هیچ انگیزه‌ی مسئولانه‌ای برای کاهش خطرات ندارد. همانطور که تاکنون ملاحظه نمودید مسئولیت مدنی سبب می‌شود که اشخاص هزینه‌های اجتماعی فعالیت‌هایشان را درونی کنند، بنابراین اشخاص فعالیت و سطوحی از مراقبت را انتخاب می‌کنند که از نظر اجتماعی مطلوب باشد. احتمال فرار از مسئولیت از طریق ورشکستگی این نتیجه را تغییر می‌دهد. وقتی خسارت بالقوه زیان دیدگان شبه جرم بیشتر از دارایی خالص اشخاص باشد، اشخاص قسمتی از ریسک را بیرونی می‌کنند، لذا انگیزه‌ی اشخاص برای اقدام پیشگیرانه و محدود کردن سطح فعالیت از بین می‌رود. به علاوه اگر مسئولیت شبه جرم سبب ورشکستگی و تصفیه شود دارایی‌های غیر قابل انتقال شرکت‌ها مانند شهرت، دانش

کارمندان در این زمینه که چگونه شرکت تجارت می‌کند (سرمایه‌ی خاص انسانی) از بین می‌رود. (شاول، ۱۳۸۸، ص ۲۷۴)

بستگی به توانایی بیمه‌کنندگان در کنترل بیمه‌شدگان، عرضه بیمه‌ی مسئولیت هم می‌تواند این مشکل را بهتر و هم بدتر نماید. در صورتی که بیمه‌کنندگان به‌طور قابل‌ملاحظه‌ای قادر به کنترل (کردن) رفتار پرخطر بیمه‌شوندگان نباشند، چرا که بیمه‌کنندگان می‌توانند به راحتی رفتار خطرناک بیمه‌شدگان را مشاهده کنند و نرخ حق بیمه‌ها را با رفتار بیمه‌شدگان مرتبط کنند بیمه‌ی مسئولیت مشکل اعسار از محکوم به را بدتر خواهد کرد. در نتیجه منع عرضه چنین بیمه‌ای سودمند خواهد بود. برعکس، اگر شرکت‌های بیمه بتوانند به راحتی رفتار بیمه‌شدگان را مشاهده و کنترل کنند، بیمه‌ی مسئولیت می‌تواند مشکل اعسار از محکوم به را کمتر کند. برای مثال بیمه‌کننده‌ای ممکن است ملزم کند که رستوانی کپسول آتش‌نشانی و سیستم آب پاش برای کاهش خطرات آتش‌سوزی نصب کند. در این حالت، اجازه اصلی بیمه‌ی مسئولیت نه تنها مطلوب است، بلکه حتی ممکن است الزام به عرضه آن نیز سودمند باشد.

نتیجه بحث

بعضی از حقوق‌دانان در خصوص بیمه‌پذیری خسارات تنبیهی بیان می‌دارند که این دلیل که به طور کلی اجازه بیمه برای خسارت تنبیهی مطلوب است، بهتر است از طریق پذیرش این مطلب در کشوری که خسارت تنبیهی مطابق با تئوری آنان یک روشی است تا خواندگان آسیب‌ورده را هنگامی که دارای شانس فرار از مسئولیت هستند بپردازند. بنابراین، این پرسش که آیا خسارت تنبیهی باید قابل بیمه شدن باشد در اصل همانند این سوال است که آیا خسارت جبرانی باید بیمه پذیر باشد. البته که، خسارت جبرانی قابل بیمه شدن است، اما چه دلیلی را میتوان برای اجازه‌ی آن ارائه داد؟ این سوال را وقتی در نظر بگیرید که مسئولیت محض و آسیب‌ورده کاملاً مالی است. در این حالت، اجازه‌ی تهیه بیمه‌ی مسئولیت، از لحاظ اجتماعی مطلوب است. بیمه‌ی مسئولیت، رفاه آسیب‌زندگان بالقوه را بالا خواهد برد، به همین دلیل آنها تصمیم به خرید آن می‌گیرند، و در دسترس بودن چنین بیمه‌ای برای رفاه قربانیان تأثیر نمی‌گذارد، چرا که آنها به هر طریق به طور کامل جبران خسارت می‌شوند. حتی اگر تهیه بیمه‌ی مسئولیت باعث شود که آسیب‌زندگان کمتر مراقبت بکنند و در نتیجه تعداد حوادث افزایش یابد، اثری بر قربانیان نخواهد گذاشت چرا که آنها به طور کامل جبران خسارت خواهند شد. (شاول، ۱۳۸۸)

با این حال، در صورتی که ضررها غیر مالی باشند، ممکن است غرامت قربانیان به طور کامل پرداخت نشود، یا در صورتی که قاعده مسئولیت مبتنی بر تقصیر اعمال گردد، ممکن است اصلاً جبران خسارت صورت نگیرد. در نتیجه، اگر بیمه‌ی مسئولیت منجر به افزایش تعداد حوادث شود، رفاه قربانیان لطمه خواهد دید. با این وجود، می‌توان نشان داد که چه بیمه‌ای اغلب از لحاظ اجتماعی مطلوب است (حتی در این هنگام)، چراکه ارزش بیمه برای بیمه‌شدگان ممکن است از ضرر بر رفاه قربانیان بیشتر باشد. علاوه بر این، ضرر های قربانیان کاهش می‌یابد چونکه بیمه‌کنندگان مسئولیت دارای انگیزه مالی برای سازماندهی پوشش بیمه و حق بیمه برای کنترل مخاطرات هستند. برای مثال بیمه‌کنندگان ممکن است حق بیمه‌ها را بر اساس سابقه مطالبات بیمه شده قرار دهند یا ممکن است فقط پوشش جزئی را پیشنهاد دهند، یا حتی ممکن است لازم باشد بیمه‌شده اقدامات خاصی را برای کاهش خطر انجام دهد. در نتیجه، خرید بیمه مسئولیت ممکن است به طور قابل توجهی انگیزه‌های بیمه‌شده برای اتخاذ اقدامات احتیاطی (احتیاط کردن) را کاهش ندهد.

علاوه بر این، اگر بیمه مسئولیت پذیرفته نشود، نه تنها رفاه آسیب‌زندگان بالقوه کاهش می‌یابد بلکه آنها ممکن است از درگیر شدن در برخی فعالیت‌های اجتماعی مفید که خطرات مسئولیت را مطرح می‌کنند، صرف‌نظر کنند. برای مثال، جراحان ممکن است از انجام جراحی‌های خاص خودداری کنند یا شرکت‌های هواپیمایی عمومی تولید خود را متوقف کنند. حتی زمانی که عرضه کالا و خدمات ادامه می‌یابد، قیمت‌ها به خاطر پوشش ریسک‌های مسئولیتی که چنین ارائه‌دهندگانی در حال حاضر مجبور تحمل آن به طور مستقیم هستند، افزایش می‌یابد، در نتیجه افزایش قیمت به طور کلی از آنچه که در نتیجه خرید بیمه مسئولیت به وجود می‌آید فراتر می‌رود. هر دوی این عواقب نپذیرفتن بیمه مسئولیت - خروج احتمالی از فعالیت‌های خاص و افزایش قیمت فعالیت‌های دیگر - به مصرف‌کنندگان محصولات و خدمات تحت تاثیر صدمه می‌زند. این ملاحظات اجازه فروش بیمه مسئولیت را حمایت می‌کند.

توضیح داده شد که با وجود برخی شرایط، به طور کلی مطلوب است که به آسیب‌زندگان بالقوه اجازه اخذ بیمه مسئولیت برای خسارت جبرانی داده شود. از آنجایی که خسارت تنبیهی طبق دیدگاه بازدارندگی جایگزینی برای خسارت جبرانی هستند هنگامی که آسیب‌زندگان توان فرار از مسئولیت را دارند، اساساً همان استدلال‌ات این نتیجه‌گیری که به طور کلی اجازه‌ی فروش بیمه مسئولیت برای خسارت تنبیهی نیز مطلوب است را تایید می‌کند، چنانکه اکثراً ایالات‌های آمریکا نیز قبلاً چنین کرده‌اند.

فهرست منابع

منابع فارسی

۱. افشار، حسن، ۱۳۸۷، ابعاد حقوقی بیمه‌های اشخاص، تهران: نشر آریان.
۲. اقبالی، میثم و قنبری، بیتا، ۱۳۹۵، مسئولیت مدنی در نظام حقوقی کامن لاو مصادیق مسئولیت مدنی کدامند؟، مجله: تحقیقات جدید در علوم انسانی «، سال دوم - شماره ۶.
۳. تقی‌زاده، ابراهیم و خسروی فارسانی، علی و موسی پور، میثم ۱۳۹۱- ماهیت و آثار «خسارت تنبیهی» در حقوق کامن لا (با مطالعه تطبیقی) «مجله دانش حقوق مدنی» سال اول - شماره ۱
۴. داراب پور، مهرباب و سلطانی احمدآباد، سعید، ۱۳۹۴، فلسفه حقوقی و ماهیت خسارت تنبیهی، حقوقی بین‌المللی، سال سی و دوم - شماره ۵۲.
۵. علی اکبری، داوود، ۱۳۹۴، مخاطره اخلاقی و راه‌های مهار آن در بیمه‌های دریایی، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، حقوق تجارت بین‌الملل، دانشگاه شهید بهشتی.
۶. شاول، استیون، ۱۳۸۸ مبانی تحلیل اقتصادی حقوق، ترجمه محسن اسماعیلی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، چاپ اول.
۷. کریمی، آیت، ۱۳۸۸، بیمه اموال و مسئولیت، تهران: بنیاد حقوقی میزان.
۸. کاتوزیان، ناصر، ۱۳۸۹، وقایع حقوقی مسئولیت مدنی، شرکت سهامی انتشار، چاپ سوم.
۹. کاتوزیان، ناصر و ایزانلو، محسن، ۱۳۸۹، الزام‌های خارج از قرارداد (جلد سوم) «بیمه مسئولیت مدنی»، انتشارات دانشگاه تهران.
۱۰. قاسم زاده، سیدمرتضی، بهار ۱۳۸۷، مبانی مسئولیت مدنی، نشر میزان، چاپ پنجم.
۱۱. ندرتی کلوانق، اکبر، ۱۳۸۶، مطالعه تطبیقی خسارت تنبیهی، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشکده‌ی حقوق دانشگاه تهران، واحد پردیس قم.
۱۲. هارونی، فاطمه، ۱۳۸۶، بیمه‌پذیری، محدودیت و گسترش آن، مجله تازه‌های جهان بیمه، شماره ۱۱۳-۱۱۴.

منابع انگلیسی

۱۳. Bryan A. Garner, Black's Law Dictionary, 9th Ed, 2011, West Publishing Co, USA.
۱۴. SAISIRI SIRIVIRIYAKUL, THE IMPOSITION OF PUNITIVE DAMAGES: A COMPARATIVE ANALYSIS, Submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of the Science of Law in Law in the Graduate College of the University of Illinois at Urbana-Champaign, 2012.
۱۵. L. Loucas, Exemplary Damages: policy terms, international insurance Law review, 1996.

۱۶. Law commission for England and Wales, Aggravated, Exemolary and Restitutionary Damages, Law Com, No ۲۴۷, ۱۹۹۷.
۱۷. Helmue Koziol, Punitive Damages: common Law and civil Law perspectives, ۲۰۰۹, pringer Wien newyork.
۱۸. Cooter, Robert D., Economic analysis of punitive damages. University of Southern California Law Review, ۱۹۸۲.